

DIONIZAS POŠKA – ŽEMAIČIŲ KULTŪRINIO SAJŪDŽIO CENTRINĖ FIGŪRA

240-osioms gimimo metinėms

Dionizas Poška ryškiausiai reprezentuoja XIX a. pradžios – trijų pirmųjų dešimtmečių – žemaičių bajoro tautinę savimonę ir kultūrinę orientaciją. Su savo *Baubliu* jis tapo visos to meto lietuvių kultūros simboliu. Nors jo poema „Mužikas Žemaičių ir Lietuvos“ buvo paskelbta tik XIX a. pabaigoje *Aušroje*, bet jis jau savo gyvenamuoju metu buvo labiausiai žinomas lietuvių rašytojas. Nors jis nebuvo baigęs aukštųjų mokslų, bet buvo labai apsiskaitęs, išsilavinęs ir smalsus. Jis bendravo su įvairių profesijų, įvairaus rango, įvairių tautybių žmonėmis. Jį traukė visi, kurie vienaip ar kitaip domėjosi Lietuva, lietuvių tauta. Muziejininkui grafui Nikolajui Rumiancevui jis pasiuntė senienų rinkinį. Mokslininkui Piotruvi Keppenui teikė žinių apie lietuvių kultūrą. Ypač jį traukė mokslo šventovė – Vilniaus universitetas. Susirašinėjo su to universiteto profesoriais Joachimu Leleweliu (Leleveliu) ir Ivanu Loboiko. Vilniaus universiteto profesorius Zakarijus Nemčiauskas (Nemčevskis) 1810 m. universiteto mokslinei sesijai pateikė svarstyti Poškos poezijos rinkinį, kurį sudarė daugiausia romėnų autorių ir lenkų poetų (Ignaco Krasickio ir Tomaszo Węgierskio (Vengerskio)) kūriniių vertimai. Lietuviškai mokėję profesoriai tvirtinę, kad Poška daugeliu atvejų gana vykusiai išreiškęs poetų klasikų mintis. Bičiuliauosi Poška ir su Silvestru Valiūnu, vyskupu Juozapu Arnulpu Giedraičiu, Kajetonu Nezabitauskiu, Leonu Uvainiu. Bendravo su Simonu Stanevičiumi, Jokūbu Šimkevičiumi. Eiliuotus laiškus skyrė Ksaverui Bogušui (Bohusz) ir Tadeušui Čackiui (Czacki). Eilėmis pašlovino Šventų seniūną Mykolą Zaleskj. Jo ryšiai nusitęsė iš Bardžių–Bijotų iki Vilniaus, o iš ten – iki Peterburgo ir Varšuvos.

Poška sakosi gerbiąs „kiekvieną nuomonę apie mūsų lietuvių tautą“. Jis apgailestauja, kad nesutaria K. Bogušas ir J. Lelewelis, kurių vienas parašė knygą apie herulišką lietuvių kilmę, o kitas ją sukritikavo (herulių tautą laikė ne lietuvių tautos kamienu, o tik jos šaka). Poška „abu šiuos mokytus literatus, mūsų tėvynei gera linkinčius“, lygiai vertina ir gerbia, tačiau kartu apgailestauja:

[*mums*], lietuviams ir žemaičiams, yra nelaimė, kad šie mokslo žmonės tarp savęs susivaidijo, nes jie daug daugiau būtų mus pamokę mūsų Lietuvos istorijos, negu dabar *pro* ir *contra* autorius cituodami, į dar didesnę painiavą mus įstūmę, jog nebežinome, katro cituojamais autoriais labiau tikėti.

Gavęs abiejų autorių knygas (K. Bogušo *Apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę* ir J. Lelewelio *Žvilgsnis į lietuvių giminių senovę ir jų ryšius su heruliais*), Poška abiem susikivirčijusiems autoriams rašo bendrą eiliuotą laišką „Pas kunigą Ksaverą Bogušą, lietuvi, ir Jokimą Lelevelį, mozūrą, raštas žemaičio metuose 1810“, kuriame abu (ir lietuvis, ir mozūras) vienodai šlovinami. Jie abu „yra <...> žmonės teisingi, / Meilininkai tėvystės, <...> išmintingi“. Todėl Poška ragina žemaičius pažinti „išmintingas knygas, / Kurias rašė mozūras ir mūsų kunigas“, liepia klausyti „anų išmintingo rašto“. Poškai nesvarbu, kad abu autoriai kiek skirtingai aiškina lietuvių kilmę ir dėl to kivirčijasi, – svarbiausia tai, kad jie abu yra „meilininkai tėvystės“. Pagirti lietuvių tautą Poškai reišė tą patį, ką tėvui ar motinai šiltai priglauti skriaudžiamą vaiką.

Poška, kaip ir jo amžininkai, buvo dvikalbis rašytojas. Tačiau jo gimtoji kalba buvo žemaičių, ir ji jam labiausiai rūpėjo. Lenkų kalba buvo kasdieninio bendravimo su bajoriškąja aplinka kalba, taip pat

platesnių kultūrinių interesų tenkinimo kalba, o žemaičių – tai tėvų ir protėvių kalba, kurią reikėjo apginti, išsaugoti bei puoselėti. Poška smerkia gimtosios kalbos išsižadėjimą, tačiau lenkakalbius lietuvius laiko savo tikrais broliais, kuriems nori atverti akis ir sugrąžinti juos prie lietuvių kalbos. Tai ryškiai matyti tame pačiame K. Bogušui ir J. Leleweliui skirtame laiške. Poška čia, sekdamas K. Bogušu, sako, jog Lietuvos didieji kunigaikščiai (Mindaugas, Algirdas, Kęstutis, Vytautas, Jogaila) „svečiopai nekalbėjo“, „visados lietuvišku liežuvium bylavo“. Tai kodėl dabar lietuviai „kalbų svetimųjų ieško, / Dėl ko anie nekalba tikrai lietuviškai“?

Juk lietuvių liežuvium kalbėjo jų didieji, –
Ar anie savo tėvų ir motinos gėda?

Toliau, užsimindamas apie nuoskaudas ir pašaipas, patirtas iš lenkakalbių lietuvių, Poška rašo (visur kursyvu pabrėžiama cituojant):

Meldžiu, drauskit *lietuvius*, kurie to nemato.
Kurie save aukštesniai už *žemaičius* stato,
Kurie iš *tikrų brolių* be reikalo juokias:
Sakykit aniems tiesiai, jog yra apdūkę.

Taigi lietuviai ir žemaičiai yra tikri broliai, tik lietuviai žemaičius žemina ir iš jų šaiposi. Čia lietuviai nėra aukštaičiai, o yra lenkakalbiai inteligentai, sulenkėję lietuviai, kurie mėgdavo pasišaipyti iš Poškos mėgėjiškų darbų. Juos ir žemaičius Poška nori sutelkti, suvienyti gimtosios kalbos pagrindu. O vienybė įkvepia drąsos ir įveikia nelaimę:

Sakykit [*lietuviams*], teuzlaiko *meilę* ir *vienybę*,
Tegul *draugystė* vargus kenčia su kantrybe,
Nes kur *draugė* giminės *meta šalin baimę*,
Tokie yra aukštesniais už pačią nelaimę.

Tokiose Poškos pažiūrose galima įžvelgti TAUTINĖS VIENYBĖS idėją, jos ištakas. Tautos vienybės būtinumas imtas skelbti jau pačioje XIX a. pradžioje (1810). Toji idėja padėjo išsaugoti tautą. Ji buvo ir liko aktuali visais laikais.

Dionizas Poška – istorikas ir kalbininkas. Jis pirmas suformulavo naujųjų laikų Lietuvos istoriko uždavinius. Savo rašinyje „Keletas įžanginių žodžių bet kam, žadančiam rašyti Lietuvos ir Žemaičių istoriją“ (1829) jis motyvuotai reikalavo, kad Lietuvos istoriją rašytų lietuvis, o ne kitatautis, ir pasaulietis, o ne dvasininkas. To reikalavo atsižvelgdamas į senąją Lietuvos istoriografiją, kuriai daugiausia atstovavo kitataučiai dvasininkai, niekinę ir šmeižę lietuvius. Tie Poškos iškelti reikalavimai tapo Lietuvos tautinės istoriografijos orientyru – ir pirmas juos įgyvendino Simonas Daukantas.

Ne mažiau negu istorija Poškai rūpėjo gimtoji lietuvių kalba. Iš jo laiško K. Bogušui ir J. Leleweliui matėme, kaip jis karštai ragino sulenkėjusius ar lenkėjančius tautiečius grįžti prie gimtosios kalbos. Ir savo žodyne jis rašo:

Lietuviai ir žemaičiai, ar galvijai esme?
Argi tėviškos kalbos niekad nebmokėsme?

Nemie pūnant, rūp nauda ir turtų draugystės,
O nebnoim atminti ant kalbos tėvystės.

Garbink tėvišką kalbą ir anos kalbrėdą.

Nes prigimto liežuvio nemokėti gėda.

„Grometoj pas Tadeušą Čackį“ – ta pati mintis:

<...> liežuviu prigimtu visi kalbėt gėdis,
Svečiopai jau ževerno' kitaip pasirėdęs,
O kiti didžiai juokias iš kalbos tėviškos
Ir nenori girdėti mūsų lietuviškos.

„Kaimiečio artojo mąstymuose“ Poška rašė:

Kiekvienas sąmoningas žmogus turi tokį dvasioje ir kraujuje glūdintą įgimtą norą, jog visų pirma trokšta žinoti savo tėvynės, savo tautos, krašto istoriją, o tik vėliau pažinti gretimų valstybių ir visuotinę istoriją, bet *gimtąją tėvų kalbą būtina turi mokėti*.

Saugodamas gimtąją kalbą, Poška rūpinosi ir konkrečiu jos pažinimu bei tyrinėjimu. Jis buvo įsitikinęs, jog pirma reikia parašyti išsamų kalbos žodyną, o po to imtis gramatikos. Pats Poška parašė didelę dalį trikalbio (lenkų–lotynų–lietuvių kalbų) žodyno, kurio rankraštis sudaro 2085 didelio formato puslapius. Žodyno užbaigti, o juolab gramatikos parašyti jis nesuskubo. Tačiau jis atsiliepė į prasidėjusius svarstymus apie bendrinę kalbą. Laiške Ivanui Loboiko 1824 m. Poška skiria tris pagrindines lietuvių kalbos tarmes. Pirmoji esanti lietuvių (t. y. aukštaičių rytiečių) tarmė, kimšte prikimšta *ła, te* skiemenų. Ji „rėžia ausį ir klausyti nemaloni“. Antroji – Pakuršės ir Paprūsės (t. y. suvalkiečių) tarmė. Tąja tarme tariant žodžius (pvz., mergėlė, panėlė) „reikia labai išsižioti, kas vėl ne tik klausančiam, bet ir žiūrinčiam į kalbantį sukelia tam tikrą atgrėšį ir pasibjaurėjimą“. Ir tik trečioji – Žemaičių kunigaikštijos vidurio tarmė esanti geriausia ir raštui tinkamiausia, nes žodžių tarimu ji esanti panaši į lotynų, net į prancūzų kalbą. Tos tarmės centras esanti Viduklė – miestelis, teisingą lietuvių kalbos tarmę, pasieniuose nesudarkytą, išlaikęs.

Poškai oponavo S. Valiūnas, 1826 m. paskyręs jam savo eiliuotą laišką „Pas Jo Mylistos D. Poškos“. Valiūnas perspėjo Pošką, kad jis būtų išmintingas ir nemanytų, jog tik jo gimtoji tarmė yra geriausia. Jo rašomas žodynas turįs būti toks, kad juo galėtų naudotis visų tarmių lietuviai. Žodynas turįs būti paremtas bendratautine leksika, visuotine vartoseną, jo naujadarai turį atitikti kalbos dvasią. Atrodo, kad Poška į tas pastabas atsižvelgė, nes rašė:

Dėl jūsų, broliai, rašau žodininką –
Ir dėl žemaičio, ir lietuvininko.

Taigi Poška – vienas iš tų pirmųjų, kurie kėlė Žemaičių bendrinės kalbos idėją, o kartu ir apskritai – bendrinės literatūrinės kalbos idėją.

Dionizas Poška lietuvių literatūroje – žymiausias vieno žanro – eiliuoto laiško – atstovas. Yra išlikę tokie jo laiškai, rašyti Žemaičių vyskupui Juozapui Arnulpui Giedraičiui, lenkų mokslininkui Tadeuszui Czackiui (Tadeušui Čackiui), Vilniaus universiteto profesoriui Joachimui Leleweliui ir Varšuvos mokslo bičiulių draugijos nariui Ksaverui Bogušui, savo kaimynui ir bičiuliui Leonui Uvainiui, Šventų seniūnui Mykolui Zaleskiui. Nė vienas kitas mūsų rašytojas tiek literatūrinių laiškų nėra sueiliavęs.

Poška yra ir kito poezijos žanro – epigramos – meistras. Liudvikas Adomas Jucevičius, pirmasis parašęs straipsnį apie Pošką (1841), pažymėjo, kad Poška „ypač turėjo didelę improvizatoriaus dovaną satyros ir epigramos žanre. Tūkstančiai jo nuotrupų dabar keliauja po visus Žemaičius“. Todėl galime būti tikri, jog neturime ir neturėsime pilno Dionizo Poškos raštų rinkinio: trumpi sąmojingi jo eilėraštukai nesugražinamai nugrimzdo į praeitį.

Stambiausias Poškos meno kūrinys, kaip visiems žinoma, yra „Mužikas Žemaičių ir Lietuvos“: tarp Kristijono Donelaičio *Metų* ir Antano Baranausko *Anykščių šilelio* – žymiausias lietuvių poezijoje.

Apibendrinamas Poškos nuopelnus, Jucevičius rašo: „Visą savo gyvenimą Poška paskyrė rašyti veikalams lietuvių kalba, kurie pelno negęstantį tautiečių dėkingumą, o autoriui teikia garbę ir nemirtingumą žemėje.“

Taip rašė L. A. Jucevičius praėjus vienuolikai metų po Poškos mirties.

Anksčiau, 1834-aisiais, taigi praėjus tik ketveriems metams po Poškos mirties, apie jo Baublį šiltai atsiliopė Adomas Mickevičius savo poemoje *Ponas Tadas*.

O dar anksčiau, 1823 m., kai Poška rašė svarbiausius savo darbus – žodyną, „Mužiką Žemaičių ir Lietuvos“, vienas filomatų aplinkos literatas lenkiškai sueiliavo „Žemaičių apysaką“ „Baublys“ (savo siužetu primenančią Vilniaus įkūrimo legendą), kurioje paaiškino Baublio atsiradimą ir jo simbolinę prasmę. Baublys, pasirodo, išaugęs iš kuokos, kuria kunigaikštis Ringaudas perskėlė įnirtusio stumbro kaktą ir taip išgelbėjo savo sūnaus Mindaugo gyvybę. Po to tą kuoką jis įsmeigė į žemę, ir iš jos išaugo galingas ąžuolas – būsimasis Poškos Baublys. Įsmeigdamas kuoką, Ringaudas taip kreipėsi į Perkūną:

Tau pašvenčiu šitą ginklą,
Kurs išgelbėjai man sūnų,
Mūsų priešams rūstus būki,
O malonus mano tautai,
Gink ir saugoki lietuvi.

Poškos darbai ir jo Baublys iki šiol atlieka tą pačią misiją – saugo ir gina mūsų tautą. Istorija, archeologija bei kraštotyra – kaip tautos praeities pažinimo būdas; kartu noras matyti tą praeitį autentišką ir vertą pasididžiavimo; kalba, pastangos ją pažinti, kaupti jos turtus ir ją tyrinėti; noras sugrąžinti prie gimtosios kalbos nutautusią bei nutaustančią bajoriją; siekimas įteisinti lietuvių kalbą kultūriniame gyvenime ir literatūroje, – ir šių problemų bei pastangų centre išaugęs galingas ąžuolas, į savo avilį renkantis tautos kultūros turtus, – visa tai davė pagrindą, postūmį ir kryptį XIX a. lietuvių kultūrai. Kaip tik dėl to galima laikyti Dionizą Pošką žemaičių kultūrinio sąjūdžio pradinio etapo centrine figūra.

Žemalė, 2004 m. spalio 8 d.